

Jaczewski, Bohdan

Działalność polskiego przedstawiciela naukowego we Francji w okresie międzywojennym

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/2, 313-328

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bohdan Jacewski

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO PRZEDSTAWICIELA NAUKOWEGO WE FRANCJI W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM*

W marcu 1919 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego delegowało do Paryża profesora Politechniki Warszawskiej, Józefa Wierusz-Kowalskiego, aby nawiązał kontakt z kompetentnymi czynnikami, a następnie przedstawił swe spostrzeżenia dotyczące francuskiej polityki naukowej i przydatności jej metod dla organizacji nauki polskiej. Wierusz-Kowalski akcentował w swych sprawozdaniach tradycyjną ingerencję państwa w życie francuskich szkół wyższych i sugerował wykorzystanie w Polsce francuskich wzorów przede wszystkim przy organizowaniu państwowych instytutów badawczych. Podkreślał jednocześnie, iż sprawę wymiany stypendystów i wykładowców omawiał w atmosferze przychylnego zrozumienia¹. A jednak przy tworzeniu powojennej organizacji nauki polskiej nie wykorzystano doświadczeń francuskich, wzorując się głównie na ustawach niemiecko-austriackich, które dawały uczelniom szeroką autonomię, przeciwnie niż wydane w epoce napoleońskiej rozporządzenia regulujące ustrój szkół wyższych we Francji².

Z uznaniem przyjęło francuskie środowisko naukowe utworzenie w 1920 r. z inicjatywy znanego historyka, profesora Ernesta Denisa, Instytutu Badań Słowiańskich (L'Institut d'Études Slaves) przy Uniwersytecie Paryskim. Początkowo Instytut miał dwie sekcje: czeską i jugosłowiańską. Powstanie Instytutu Badań Słowiańskich, którego dyrektorem został Ernest Denis, oraz przewidywane kierunki działalności Instytutu interesowały nie tylko naukowców, ale też polityków polskich. Obawiano się o sposób przedstawiania spraw polskich w planowanych przez Instytut publikacjach. Pierwszej szczegółowej informacji na temat nowej placówki udzielił zorientowany w tamtejszych stosunkach naukowych historyk literatury i poeta, Zygmunt Zaleski (1882—1967). Pisał on w liście do polskiego ministra spraw zagranicznych: „Celem ogólniejszym Instytutu jest ześrodkowanie studiów slawistycznych w Paryżu i objęcie przez naukę francuską protektoratu intelektualnego nad slawistyką porównawczą (dotąd protektorat ten sprawowała, jak wiadomo, nauka niemiecka)”. Natomiast politycznym celem Instytutu, zdaniem Zaleskiego, było: „pogłębienie wpływów francuskich wśród świata słowiańskiego, w ten sposób, aby wzmocnić solidar-

* Artykuł został opublikowany na podstawie materiałów przekazanych do Biblioteki Polskiej w Paryżu przez p. Marię Zaleską.

¹ Archives de Ministère des affaires étrangères. Série Z. Carton 712. *Dossier Recommandations et voyages de Polonais*.

² Por. B. Jacewski: *Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym*. Wrocław 1971 s. 45.

ność słowiańską i stworzyć możliwie spójny blok słowiański antyniemiecki. Jednak o charakterze decydują poglądy założycieli E. Denisa, Boyera, Meilleta, Mazona, Diehla Eisenmanna, Patouillet, nie ma ani jednego, który wykazał w czasie wojny szersze sympatie dla Polski. Ta obojętność wobec Polski była zresztą ogólną cechą francuskich sfer uniwersyteckich, wychowanych w atmosferze przymierza rosyjsko-francuskiego". Ponadto chwiejność polityki prof. Denisa (stosunek do Ukraińców) sprawiała, że „[...] sfery uniwersyteckie filorosyjskie odnosiły się niechętnie do nowo powstałej instytucji. Jugosłowianie natomiast chętnie widzieliby w niej udział Polaków [...] gdyż ani perspektywa hegemonii rosyjskiej, ani czeskiej zbyt im się nie uśmiecha (wiem o tem z rozmów z ministrem Trumbiczem, historykiem Jakiczem, hr Volnowiczem)". Zaleski ostrzegał, że przyszłego sekretarza „Revue Slave” organu Instytutu, profesora Eisenmanna, cechowała — jak można sądzić po wysłuchaniu jego wykładu w Sorbonie *O solidarności słowiańskiej* — raczej „nieżyczliwość dla dążeń polskich”. W końcowych sformułowaniach Zaleski proponował, aby rząd polski udzielił finansowego poparcia Instytutowi Słowiańskiemu (25 000 franków rocznie) pod następującymi warunkami: „1) zapewnienie udziału w Radzie Instytutu Francuzom—zdecydowanym przyjaciółom Polski; 2) zapewnienie kontroli nad „Revue Slave” oraz specjalnej nad artykułami poruszającymi sprawy polskie, zwłaszcza polityczne; 3) wyznaczenie specjalnego delegata polskiego, któryby mógł poświęcić odpowiednią ilość czasu i energii na zorganizowanie udziału Polski w pracach i propagandzie Instytutu”³.

W rezultacie rząd polski przekazał odpowiednią dotację do dyspozycji Instytutu oraz na zasadzie uchwały Rady Ministrów z 1923 r., za pośrednictwem upoważnionej do tego Polskiej Akademii Umiejętności przystąpił do zorganizowania w Instytucie sekcji polskiej, której kierownikiem został Z. Zaleski⁴.

Rok 1924 był dla sekcji okresem pomyślnej realizacji przyjętych założeń programowych. Utworzono m.in. dział polski w bibliotece Instytutu, czytelnię czasopism, umożliwiono uczonym polskim uczestnictwo w wydawnictwach oraz prowadzenie okresowych wykładów. Wprowadzano wykłady z historii literatury polskiej. Rozpoczął je Z. Zaleski tematem *Le théâtre polonais ses origines jusqu'au XVIII-ème siècle*.

Sekcja objęła również opieką polskich uczonych, stypendystów rządu francuskiego, oraz konsultowała wybór francuskich kandydatów do stypendium rządu polskiego. W związku z powstaniem sekcji polskiej zaproszono na wykłady prezesa PAU, prof. Kazimierza Morawskiego, oraz prof. Jana Rozwadowskiego. Oba wykłady odbyły się w obecności wielu uczonych, władz uniwersyteckich i władz Instytutu. Pisał Zaleski w rocznym sprawozdaniu do polskiego posła w Paryżu: „[...] wykład profesora Rozwadowskiego o przyszłości językoznawstwa przyjęty został entuzjastycznie przez zebranych uczonych”. Do wygłoszenia wykładów zostali zaproszeni również profesorzy: Tadeusz Grabowski

³ List Z. Zaleskiego, Biblioteka Polska w Paryżu. Archiwum Z. Zaleskiego, sygn. B. XX.

⁴ Por. „Nauka Polska” 1925 t. 5 s. 394.

z Poznania i Marceli Handelsman z Warszawy⁵. Prowadzone w następnych latach wykłady uczonych polskich przyjmowano na ogół zycyliwie. Zainteresowanie wzbudziły m.in. zorganizowane w 1933 r. prelekcje Oskara Haleckiego i Marceliego Handelsmanna, poświęcone dziejom stosunków kulturalnych francusko-polskich, oraz Władysława Tatarkiewicza z historii estetyki. Dyrektor Instytutu stwierdzał: *Les conférences qu'ils ont fait ont été brillantes* [...] ⁶. Dla zobrazowania, jakich przygotowań wymagały te wykłady, warto przytoczyć fragment listu prof. Ignacego Chrzanowskiego do Zaleskiego z 15 V 1936 i odpowiedź na ten list z 10 II 1937. Po otrzymaniu zaproszenia Uniwersytetu Paryskiego na wykłady Chrzanowski zapytywał: „[...] Zanim oficjalnie odpowiem, prosiłbym o szczerą odpowiedź: 1) czy nie mając dobrego akcentu francuskiego nie skompromituję się przed audytorium francuskim. 2) Tematem odczytów (dwóch) byłaby *Nieboska komedia* Z. Krasińskiego i jej aktualność. W związku z tym tematem zapytuję, czy mi będzie wolno wobec panujących dzisiaj we Francji prądów — jasno i wyraźnie powiedzieć, że Krasiński składał odpowiedzialność za te okropności, które wypełniają 3 i 4 część *Nieboskiej komedii*, na Żydów [...]. W ostateczności mógłbym zupełnie przemilczeć, jaki jest mój własny pogląd na tę sprawę, ale przemilczeć pogląd Krasińskiego byłoby fałszowaniem jego myśli, i że Chesterton podzielał słusność tego poglądu. Czy nie byłoby dobrze, gdyby Drogi Pan zapytał o to ambasadora”. Zaleski odpowiedział: „W sprawie wykładów Pana Profesora o *Nieboskiej* rozmawiałem z Ambasadorem [Juliuszem Łukasiewiczem — B. J.], któremu, jak i mnie, temat sam przypadł do gustu. Inna rzecz ze sprawą żydowską. Tu Ambasador mocno kręcił nosem (jeśli można użyć tak malowniczego wyrażenia mówiąc o przedstawicielu R.P. we Francji). Mam wrażenie, iż sam Pan Profesor podał w swoim liście rozwiązanie trudności [...]. Polegało ono na ściśle obiektywnym przedstawieniu poglądów Krasińskiego, bez wypowiedzenia opinii własnych autora wykładu [...]. Sprawą akcentu francuskiego niech się Pan Profesor nie przejmuje. Uszy słuchaczy Sorbony przywykły do różnego gatunku muzyki pod tym względem” ⁷.

Wspomniany uprzednio organ urzędowy „*Revue des Études Slaves*”, jak i związany z Instytutem „*Le Monde Slave*”, zamieszczały artykuły poświęcone sprawom polskim. Inicjatywa Z. Zaleskiego sprawiła, iż liczba wartościowych publikacji w dziale polskim „*Revue*” systematycznie się zwiększała. Tak np. w 1932 r. ukazało się studium Witolda Doroszewskiego, członka Instytutu od 1928 r., *Les sons du polonais et leurs utilisations fonctionnelles*. Sumienną kronikę poświęconą sprawom polskim prowadził prof. Henri Grappin. Jednak środowiska niechętne Polsce były nadal aktywne. „*Le Monde Slave*” zamieszczał, obok obiektywnych, również tendencyjne publikacje, jak np. wrogi Polsce artykuł *L'Ukraine et le problème baltique*, dodając zresztą — po interwencji Zaleskiego — wyjaśnienie redakcji. Stałych konfliktów dostarczała drobiazgowa i nieżyczliwa dla spraw polskich kronika podpisywana inicjałami X.Y.Z. W porozumieniu z ambasadą pisał Zaleski:

⁵ Por. Do pisma RP, Sprawozdanie prof. Z. Zaleskiego za rok akademicki 1923/24. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. XX.

⁶ Protokół Réunion du Bureau. W: L'Institut Slave. Z. s. IV, 1933.

⁷ Archiwum Zaleskiego, sygn. B. XX.

„[...] Zwracałem się do redakcji «Monde Slave» z propozycją bądź powierzenia owej kroniki jednemu z kompetentnych w sprawach polskich Francuzów, bądź usunięcia anonimatu autora [...]. Niestety, pomimo obietnic sprawa ta wskutek uporu redaktora naczelnego czasopisma nie została dla nas pomyślnie załatwiona. Przyznać jedynie należy, iż zarówno autor anonimowy owych kronik (wg redakcji «Monde Slave» jest nim Polak), jak i sama redakcja starają się unikać zbyt rażących występów. Dodać winniem, iż wobec takiego stanu rzeczy Ambasada wstrzymała prenumeratę stu egzemplarzy «Monde Slave»”⁸.

Do spraw najistotniejszych dla sekcji polskiej należałyby publikacje książkowe naszych uczonych, wydawane w serii „Bibliothèque Polonaise”. Osiągnięto w tym zakresie lepsze rezultaty niż w sekcji czeskiej i jugosłowiańskiej. Na plan pierwszy wysuwano *Bibliografię rzeczy polskich we Francji*, opracowaną przez Jana Lorentowicza przy współpracy A. M. Chmurskiego. W 1935 r. ukazał się tom pierwszy tego wydawnictwa — *La Pologne en France. Essai d'une bibliographie raisonnée. Littérature — Théâtre — Beaux arts*, drugi zaś w 1938 r. — *La Pologne en France... Encyclopédies — Langue — Voyages — Histoire...* Tom trzeci — *La Pologne en France... Géographie — Sciences — Droit* ukazał się w 1941 r. Ponadto wydano w języku francuskim m.in. Bronisława Chlebowskiego *Littérature du XIX-eme siècle 1875—1905*, Władysława Konopczyńskiego *Le liberum veto*, Jana Rutkowskiego *Histoire économique de l'ancienne Pologne*. Wymienione publikacje zostały pozytywnie ocenione w środowisku slawistów francuskich⁹. Ogłoszony poza Instytutem w 1933 r. tom studiów Z. Zaleskiego *Attitudes et destinées* z zakresu literatury polskiej i porównawczej został wyróżniony przez Komitet Francusko-Amerykański jako najlepsza praca roku ogłoszona we Francji w dziale „Życie umysłowe” oraz uzyskał nagrodę Akademii Francuskiej¹⁰. Oficjalnie pozycja Z. Zaleskiego wzmocniła się po otrzymaniu w grudniu 1926 r. nominacji na stanowisko delegata ministra WRiOP do spraw naukowych we Francji. W polu zainteresowań delegata i jego współpracowników znalazła się również utworzona w Genewie w 1922 r. Komisja Współpracy Intellektualnej Ligi Narodów oraz Międzynarodowy Instytut Współpracy Intellektualnej (L'Institut International de Cooperation Intellectuelle). Komisja, której wiceprzewodniczącą została Maria Curie-Skłodowska, opracowała skierowaną do rządów ankietę w sprawie stanu i potrzeb życia umysłowego, która miała stać się podstawą zorganizowania wzajemnej pomocy naukowej. Jej opracowanie dla obszarów między Niemcami a Rosją Radziecką Komisja powierzyła Oskarowi Haleckiemu. Powołano do życia komisje narodowe współpracy umysłowej, łączące najważniejsze instytucje naukowe danego kraju. W skład komisji polskiej, na czele której stanął prezes Kasy im. Mianowskiego, prof. Karol Lutostański, weszli delegaci PAU i Kasy im. Mianowskiego. W Komisji Współpracy Intellektualnej działały podkomisje. Podkomisja bibliograficzna np. zorganizowała w 1924 r. konferencję ekspertów do spraw międzynarodowej wymiany wydawnictw, na której przyjęto nową konwencję regulującą

⁸ Sprawozdanie delegata za rok 1931/32. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

⁹ Por. przemówienie prof. Mazona w *Conseil de Direction* z 19 I 1928. L'Institut d'Études Slaves. Informacje o publikacjach polskich w sprawozdaniach delegata za rok 1927/28, 1933/39. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

¹⁰ Por. Spraw. delegata za rok 1932/33, sygn. jw.

wymianę wydawnictw naukowych i literackich. Najważniejszym osiągnięciem podkomisji uniwersyteckiej było założenie w 1923 r. Międzynarodowego Biura Uniwersyteckiego w Genewie (w zarządzie Biura znalazł się m.in. O. Halecki). Komisja Współpracy Intelaktualnej zaaprobowwała propozycję rządu francuskiego, by utworzyć w Paryżu na koszt Francji Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelaktualnej jako organ badawczy i wykonawczy Komisji. Instytut rozpoczął działalność w 1925 r., podejmując m.in. prace nad międzynarodową bibliografią naukową i terminologią naukową, organizację archiwów i muzeów, nad metodami kształcenia naukowego, badaniami roli filmu w pracy badawczej itd.¹¹.

Rząd polski postanowił subsydiować Instytut i mianował prof. Jana Mrozowskiego delegatem Polski przy Instytucie. Sekcją naukową Instytutu kierował w latach 1927—1930 prof. Włodzimierz Folkierski; prof. Halecki sprawował do końca 1926 r. funkcję szefa sekcji uniwersyteckiej¹², Z. Zaleski zaś był członkiem Komitetu Ekspertów do Spraw Bibliografii, Przekładów Dzieł Naukowych i Literackich oraz od 1933 r. zastępcą delegata Polski przy Instytucie, obarczonego zadaniem „pilnowania spraw polskich”. Do komitetu ekspertów archiwalnych zaproszony został dyrektor Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Józef Siemieński. Uczeń polscy brali aktywny udział w pracach wszystkich organów Komisji Współpracy i Międzynarodowego Instytutu Współpracy Umysłowej. Na zamówienie Komisji prof. Julian Makowski przygotował opracowanie na temat stosunków międzynarodowych w szkolnictwie wyższym. Prof. Włodzimierz Antoniewicz opiniował projekt stworzenia międzynarodowego ośrodka instytutów historii sztuki i archeologii oraz podał wyczerpujące informacje o polskich placówkach archeologii i historii sztuki. Dr Marian Falski wyjechał do Chin jako członek komisji powołanej dla reorganizacji oświaty. Zebrano również dla Instytutu Międzynarodowej Współpracy Intelaktualnej informacje o organizacji archiwów polskich¹³.

Na posiedzeniu 13 V 1933 prof. Lutostański scharakteryzował działalność Komisji: „Komisja Polska jest uważana za jedną z najczynniejszych komisji narodowych, podobnie jak i komisja włoska... Zaproszenie — spośród 39 — Komisji Polskiej i Włoskiej do wydelegowania na koszt Instytutu przedstawicieli na tegoroczną sesję Komisji Międzynarodowej (Genewa 17—23 VII) jest wyrazem właśnie tej bardzo dla nas zaszczytnej opinii”¹⁴.

¹¹ Zob. „Nauka Polska” 1925 t. 5 s. 394.

¹² O obsadzie stanowiska zwolnionego przez Haleckiego pisał do Z. Zaleskiego 26 XI 1926 naczelnik Wydziału Nauki Ministerstwa WRiOP, Faustyn Dzik: „Niezwłocznie po odebraniu listu Pana Profesora przedstawiłem p. Dyrektorowi sprawę nominacji na miejsce po p. O. H. [Oskarze Haleckim — B. J.]. Następnego dnia bodaj p. wicepremier poruszył tę sprawę na konferencji z dyrektorem, nadmieniając, iż Ministerstwo Spraw Zagranicznych wysunęło kandydaturę przyjaciela Pana, znanego historyka, prof. M. H. [Marcelego Handelsmana — B. J.]. Wicepremier kandydatury tej nie zaakceptował i polecił — na odpowiedni wniosek — wezwać prof. Folkierskiego do Warszawy, by z nim w tej sprawie dojść do porozumienia”. Archiwum Zaleskiego, *Akta Różne 1924—1930*, sygn. B. XXI.

¹³ Działalność Polaków w Komisji i w Instytucie na podstawie danych w Archiwum Zaleskiego: *Institut International de Cooperation Intellectuelle*, sygn. B. II.

¹⁴ Por. Protokół posiedzenia Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelaktualnej z dnia 13 V 1933. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. II.

W gronie członków Komisji Polskiej powstała koncepcja koordynacji działalności polskich placówek za granicą. Spotkała się ona z poparciem Ministerstwa Spraw Zagranicznych, gdyż „[...] trudno zorientować się wśród licznych instytucji, których pola działania się pokrywają”¹⁵. W rezultacie na posiedzeniu Komisji w 1933 r. zgłoszono wniosek utworzenia rady ekspansji kultury polskiej za granicą. Wniosek uznano jednak za zbyt daleko idący i ograniczono się do następującej uchwały: „Stwierdziwszy w naszej pracy, iż istnieje na terenie Polski cały szereg instytucji intelektualnych działających za granicą, a nie znających wzajemnie ani swych organizacji, ani programów działania, Polska Komisja [...] uważa za niewątpliwie pożyteczne nawiązanie między niemi kontaktu celem skoordynowania działalności [...]”¹⁶.

Przejawem aktywności Komisji Polskiej było m.in. zorganizowanie w 1938 r. w Pałacu Staszica pięciodniowej międzynarodowej konferencji, z głównym tematem *Les nouvelles théories de physique moderne*, z udziałem wybitnych fizyków. Inicjatywa zwołania w Warszawie takiej konferencji wyszła od prof. Czesława Białobrzeskiego, działającego w porozumieniu z Zaleskim. Zaleski informował prof. Białobrzeskiego w liście z 16 XII 1935: „Należy starać się o zorganizowanie *entretien* o doniosłości filozoficznej nowych poglądów w fizyce bądź w Paryżu w roku 1937, bądź w Warszawie w roku 1938. Zapytywano mnie poufnie, czy ewentualnie rząd polski byłby skłonny pokryć koszty związane z tym zamierzeniem. W każdym razie należy czynić dalsze starania [...]”¹⁷. W rezultacie rzucona przez prof. Białobrzeskiego myśl *entretien* przyrodniczego nabrała realnych kształtów po przyznaniu przez rząd polski na ten cel 15 000 zł¹⁸.

Współorganizator konferencji, prof. Zbigniew Zamiewicki, pisał do Zaleskiego 1 VI 1938: „Nastrój wspaniały [...] uczeni są zachwyceni [...] doniosłością naukową Zjazdu. Dyskusje przeciągają się do późna i są zapalczywe [...]”¹⁹.

Ministerstwo WRiOP było zainteresowane utworzeniem katedry polskiej w Sorbonie, istniejąca bowiem katedra literatur słowiańskich w Collège de France, obsadzona przez rusycystę, prof. Mazona, jedynie marginesowo zajmowała się twórczością polską. Sprawa katedry polskiej zajmowała wiele miejsca w pracy Zaleskiego. W latach dwudziestych istniał projekt utworzenia katedry na koszt Polski, który zakładał, że Francuzi przejmą po kilku latach jej subsydiowanie²⁰. Zaleski był zdania, że katedra utworzona przez rząd francuski miałaby większy autorytet, nie mówiąc o tym, że Polska nie byłaby obciążona znacznymi nakładami²¹. Sytuację komplikował brak kandydata — Francuza o odpowiednich kwalifikacjach naukowych (państwowy doktorat francuski).

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże do prof. Białobrzeskiego, jw. Sygn. B. II.

¹⁸ Pismo Wydziału Organizacji Międzynarodowych w Departamencie Politycznym Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 11 IV 1938 do Zaleskiego, jw., sygn. B. II.

¹⁹ List Zaleskiego, sygn. B. II.

²⁰ Sprawozdanie delegata za rok 1927/28, Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

²¹ Sprawozdanie delegata za rok 1920/31. Władze polskie również reprezentowały podobny pogląd. W sprawozdaniu delegata za rok 1936/37 czytamy: „[...] Ambasador Łukasiewicz uzgodnił z Ministerstwem stwierdzenie, iż należy dążyć do utworzenia katedry przez Rząd francuski dla Francuza”.

Strona polska popierała kandydaturę Paula Cazina, którego szanse wzrosły, gdy uzyskał on doktorat z zakresu historii literatury polskiej w Uniwersytecie im. Jana Kazimierza. W sprawozdaniu Zaleskiego za rok 1930/1931 czytamy: „Ze swej strony czyniłem wszelkie starania, aby w rozmowach z szeregiem profesorów dyskretnie popierać kandydaturę p. Cazina [...]. Ambasada również to obiecała, aby móc skutecznie go popierać [...] należy poczekać z utworzeniem katedry do czasu, aż p. Cazin uzyska doktorat [...] katedra według opinii Francuzów będzie mogła powstać jako normalna francuska placówka, po przyjęciu odpowiedniego wniosku przez Izbę [...]. Uważają (dyrektor departamentu szkół w Ministerstwie Oświaty i rektor Uniwersytetu Paryskiego), że po utworzeniu katedry Polska zobowiązałaby się do opłacenia lektora oraz wyznaczyła pewien zasiłek na utworzenie biblioteki seminaryjnej”²².

W latach następnych sprawę katedry polskiej odłożono, jak to określili w rozmowie z Z. Zaleskim francuski minister wychowania narodowego, Aimé Berthod — do momentu: „gdy przeminie okres nazwany okresem mistyki oszczędzania”²³. Aktualny aż do 1939 r. w dyskusjach polsko-francuskich projekt „katedry polskiej” nigdy jednak nie został zrealizowany.

Polsko-francuską wymianę stypendialną podjęto z chwilą uzyskania w 1920 r. od rządu francuskiego specjalnego funduszu stypendialnego, a niezależnie od tego — środków od rządu polskiego. W tej sytuacji Ministerstwo WRiOP mogło wysłać do Francji w latach 1920—1924 ok. 80 stypendystów (profesorów, doktorantów i studentów).

Impulsem do rozwoju wymiany stypendialnej była umowa w sprawie współpracy intelektualnej, zawarta w 1923 r. przez Ministerstwo WRiOP z Francuskim Ministerstwem Oświaty Publicznej i Sztuk Pięknych, która przewidywała powołanie Komisji technicznej, mającej się składać z dwóch podkomisji (francuskiej i polskiej) z pełnomocnictwami do spraw wymiany stypendystów²⁴. W pierwszych latach po zawarciu wspomnianej umowy wyjeżdżało na stypendia do Francji rocznie ok. 25 osób (w tym 10 jako stypendystów rządu francuskiego). Liczba stypendystów systematycznie wzrastała (w 1932/1933 ok. 30 osób wobec ok. 45 w 1938/1939), szczególnie po utworzeniu w 1928 r. Funduszu Kultury Narodowej, który dysponował specjalnymi sumami przeznaczonymi na stypendia.

Wśród stypendystów Polaków przeważali humaniści i lekarze (ok. 60%); niewielki był udział techników (ok. 15%). Znacznie skromniej przedstawiała się liczba Francuzów korzystających ze stypendiów rządu polskiego (do 1935/1936 dwie osoby, a potem 3 osoby rocznie)²⁵.

²² Sprawozdanie delegata za rok 1930/31.

²³ Sprawozdanie delegata za rok 1933/34.

²⁴ Dane na temat wymiany stypendialnej w latach 1920—1924 por. „Nauka Polska” t. 5 s. 396. Umowa polsko-francuska w sprawie współpracy intelektualnej jest opublikowana w „Dzienniku Ministerstwa Spraw Zagranicznych” 1923 nr 12 (z dn. 5 IX).

²⁵ Liczby osób i kierunki reprezentowane przez stypendystów, na podstawie sprawozdań delegata, sygn. B. IV. Strona francuska w trakcie posiedzenia podkomisji technicznej francusko-polskiej w lipcu 1935 r. reprezentowała pogląd, aby większość stypendiów udzielanych Polakom przez rząd francuski została przyznana kandydatom na przyszłych profesorów języka francuskiego. Po dyskusji, w której podkreślono wady wysuniętej propozycji, przewodniczący stwierdził „iż w razie gdyby Ministerstwo Polskie życzyło sobie jednak udzielać po daw-

Początkowo wiele kłopotów sprawiało właściwe wykorzystanie stypendiów. W piśmie Konsulatu Generalnego RP skierowanym 10 XII 1925 do Departamentu Konsularnego polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych czytamy: „W wielu wypadkach kwestia stypendystów przedstawia obraz dziwnego chaosu [...] stypendyści twierdzą, że [...] po przyjeździe poza przyjęciem do wiadomości ich zgłoszenia nikt im bliższych informacji udzielić nie może [...]. Jeżeli jednak praca jego [stypendysty — B. J.] jest połączona z koniecznością uczęszczania do laboratoriów, muzeów, warsztatów itd., zacząć jej nie może, gdyż według zwyczajów miejscowych potrzebne jest specjalne zezwolenie [...]. Nie można zamilczeć o fakcie, jakim jest pewnego rodzaju zdziwienie profesorów, zwłaszcza gdy stypendysta ma pracować pod kierunkiem jednego czy paru, że dowiadują się o tem bezpośrednio od zgłaszającego się. Szczególny obraz błędnej organizacji przedstawia wysyłanie stypendystów na studia praktyczne w fabrykach i innych zakładach przemysłowych (inżynierowie i technicy). Ze zrozumiałych powodów tutejsze zakłady przemysłowe nie przyjmują obcokrajowców w ogóle, a jeżeli to czynią, to na specjalne starania poparte poleceniem itd. [...]. Posiadanie przez Konsulat bliższych danych o stypendystach nie byłoby bez znaczenia dla przyszłości i poznania kwalifikacji przyszłych naszych pionierów nauki”. Do stałych bolączek Konsulat zaliczył również nieregularny dopływ stypendiów, zmuszający stypendystów do podejmowania dodatkowych zajęć²⁶.

Powołanie w 1926 r. stałej placówki Ministerstwa WRiOP w Paryżu, na czele której stanął, jak wspomniano, Z. Zaleski, umożliwiło stworzenie racjonalnej opieki nad stypendystami. Pisał na ten temat delegat w swym pierwszym sprawozdaniu: „Opieka ta, zorganizowana w sposób mniej urzędowy, bardziej elastyczny, niż to ma miejsce u Czechów, polega nie tylko, a nawet nie tyle na kontroli i załatwianiu formalności, ile na ułatwianiu zainteresowanym przełamywania pierwszych trudności przy zetknięciu się z obcym środowiskiem i odmienną kulturą”. Delegat przyjmował stypendystów również prywatnie (przy ul. Boissiere nr 59, w XVI dzielnicy, mieściło się również biuro delegata), stwierdzając, że „wytwarza się w ten sposób wielka różnorodność stosunków — od formalnego nieledwie do bardzo nieraz bliskiego, nacechowanego przyjazną swobodą towarzyską”²⁷.

Delegat informował, że polscy stypendyści cieszą się u francuskich kierowników naukowych dobrą opinią, wzywał do ujednoczenia i unormowania stosunku wszystkich stypendystów Ministerstwa WRiOP do naukowej delegatury paryskiej oraz do zlikwidowania opóźnień w przyjazdach stypendystów z powodu przewlekłego załatwiania nominacji, co było nieprzychylnie komentowane przez władze francuskie. Delegat

nemu stypendia młodszym uczonym, niekoniecznie romanistom, to władze francuskie nie miałyby nic przeciwko temu”. Pismo Zaleskiego do ministerstwa WRiOP w Archiwum Zaleskiego, *Akta różne*, sygn. B. XVIa.

W sprawie stypendiów polskich dla Francuzów czytamy w liście Zaleskiego do S. Michalskiego z 18 XI 1924: „Ustanowienie stypendiów zrobiło doskonałe wrażenie. Na razie co prawda wytworzyła się sytuacja nieco paradoksalna: są stypendia, ale brak odpowiednich stypendystów”. Tamże, *Akta różne* 1924—1930, sygn. B. XXI.

²⁶ Pismo Konsulatu Generalnego, Archiwum Zaleskiego. Teczka *Stypendyści Polscy*, sygn. B. XV.

²⁷ Sprawozdanie delegata za lata 1927/28, sygn. B. IV.

zwracał również uwagę na słabą znajomość języka niektórych stypendystów²⁸. Postulaty Z. Zaleskiego zostały w zasadzie zrealizowane. Stypendyści otrzymywali odtąd urzędowe polecenie zgłoszenia się do delegata i przyjeżdżali do Francji na ogół w przewidzianych terminach. Korzystnie została załatwiona sprawa stworzenia ogniska dla Polaków pracujących naukowo we Francji. W 1928 r. budynek byłej szkoły polskiej w Paryżu, tzw. batiniolskiej, przy ul. Lamandé nr 15, prawomocną decyzją przeszedł na własność państwa polskiego; w ten sposób m.in. umożliwiono naukowcom polskim wynajmowanie w nim tanio pomieszczeń²⁹.

Ustalenie w 1928 wysokości sumy na zagraniczne stypendia z Funduszu Kultury Narodowej (ok. 300 zł miesięcznie) i wysokie kryteria, jakimi kierował się zarząd Funduszu przy rozpatrywaniu kandydatur, wpłynęły na podniesienie ogólnego poziomu stypendystów polskich we Francji. Stypendystów Funduszu Kultury Narodowej zobowiązano do przedstawiania szczegółowych sprawozdań z użytkowania stypendiów; przedmioty stałej wartości (książki, reprodukcje itp.) nabyte przez stypendystę za granicą stanowiły własność FKN, przekazywaną — po porozumieniu z nabywcą — odpowiedniej placówce krajowej. Jednocześnie odpowiednio do posiadanych środków finansowych umożliwiano stypendystom wyjazdy z Francji do innych krajów (np. na międzynarodowe sympozja i zjazdy naukowe). Delegat zabiegał nie tylko o umożliwienie stypendystom kontaktów naukowych, ale również ułatwiał im po zakończeniu okresu pobierania stypendium otrzymanie stażu w placówkach naukowych i przemysłowych³⁰.

Usiłowano również zainteresować stypendystów pracą społeczną wśród polonii francuskiej, zalecając „[...] kontakt z kolonią polską celem szerzenia wśród niej wiedzy o Polsce”³¹. Delegat poświęcał wiele uwagi Bibliotece Polskiej w Paryżu, która organizacyjnie podlegała Polskiej Akademii Umiejętności. Informował o jej trudnościach finansowych i potrzebach. Delegat był też członkiem komitetu kierującego utworzonym w 1935 r. Centrum Studiów Polskich (Le Centre d'Études Polonaises) przy Bibliotece Polskiej, które skupiało obok Polaków wielu wybitnych uczonych francuskich i wydawało rocznik zamieszczający prace poświęcone sprawom polskim³². Do obowiązków delegata należało gromadzenie informacji dotyczących nastawienia francuskiego środo-

²⁸ Sprawozdanie delegata za lata 1927/28, 1928/29, 1929/30. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

²⁹ Zob. Sprawozdanie delegata za rok 1932/33, sygn. jw. Zarząd Ogniska Polskiego przy ul. Lamande przeciwstawił się zatrzymaniu w Ognisku osób spoza środowiska naukowego; w drodze wyjątku udzielono gościny Wacławowi Sieroszewskiemu. Zob. sprawozdanie delegata za rok 1929/30, jw.

³⁰ Archiwum Zaleskiego,teczka *Stypendyści FKN*, sygn. B. IVa; tam również spisy stypendystów.

³¹ Pismo Ministerstwa WRiOP w sprawie stypendiów wymiennych rządu francuskiego z 10 XII 1934. Archiwum Zaleskiego,teczka *Stypendyści*, sygn. B. IV.

W 1936 r. pisał Zaleski: „Z inicjatywy p. Włoszczewskiego, a przy współudziale czynników urzędowych polskich, z płk. Karą na czele, powstał Instytut Badań nad Emigracją Polską we Francji [...]”. Zob. Sprawozdanie za rok 1936/37. Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

³² Por. *Centre d'Études Polonaises, Année 1935. Séances et travaux*. Paris 1935; *Centre d'Études Polonaises, Anné 1935—36. Séances et travaux*. Paris 1937. W sprawozdaniu Zaleskiego za rok 1938/39 czytamy, iż słuchacze Centre przygotowali 10 dobrych prac z zakresu historii, socjologii pracy i medycyny. Sygn. jw.

MINISTER
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA
PUBLICZNEGO

WARSZAWA.

DS. 20 grudnia 1926 r.

№ 175/1360/26.

Dó Pana Profesora

odpowiedziach należy kierować się na № powyższy.

D-ra Zygmunta L. Zaleskiego. -

Deleguje Pana do Paryża i innych miast

Francji w celu:

- 1/ gromadzenia wszelkich informacji, dotyczących kulturalnego życia Francji, w szczególności zaś stosunków naukowych polsko-francuskich,
- 2/ załatwiania wszelkich w tej sprawie spraw na każdorazowe zlecenie i podlegając wyznaczeniu Komisji i Komisji Publicznej.

Blizszych szczegółów w tej mierze uzyska Panu Departament Nauki i Szkół wyższych. -

MINISTER
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA
PUBLICZNEGO

Ryc. 1. Nominacja Z. Zaleskiego na stanowisko delegata ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego we Francji

Рис. 1. Назначение З. Залеского на должность уполномоченного Министра вероисповедования и просвещения во Франции

Phot. 1. Nomination de Z. Zaleski au poste du délégué du ministre de la Confession Religieuse et de l'Éducation Publique en France

FACULTÉ DES SCIENCES DE PARIS

LABORATOIRE DE CHIMIE PHYSIQUE

1. Rue Pierre-Curie - PARIS (V^e)

TÉL. ODÉON 26-23

Paris, 1er Juin 1932.

185/32

Monsieur Jean PERRIN, Membre de l'Institut, Paris.
A Monsieur le Professeur ZALESKI, Ambassade de Pologne.

Mon cher collègue,

Permettez-moi de recommander très instamment à votre bienveillant accueil Monsieur Lew K. KOWARSKI, de nationalité polonaise, qui se serait tout à fait mérité une bourse de votre Gouvernement. M. Kowarski a passé son baccalauréat à Strasbourg, est venu travailler Lyon dans l'Institut de Chimie dirigé par mon confrère M. Croguier et a le diplôme d'ingénieur chimiste de cette école. Il est allé venir à Paris où il a passé une licence de Sciences et a fait un travail de chimie biologique sur "L'indice d'iodo dans le sang" par lequel il a été très apprécié par M. le Professeur JAVIERROT. M. KOWARSKI est venu travailler dans mon laboratoire où il vient de faire une découverte intéressante sur les bases azotées qui sera l'objet prochain d'un rapport à l'Académie.

Mais la chose dont il faut se garder est de faire à l'égard de M. Kowarski dans le plus grand embarras. Il vous est difficile comme vous le savez certainement d'obtenir une bourse pour un étudiant qui n'est pas de nationalité française. D'un autre côté, sur le conseil de ma collègue et ami, Madame JORDIS, qui m'a dit toute la bienveillance que vous avez pour les jeunes travailleurs, je me permets de vous demander de faire pour M. Kowarski tout ce que vous pourrez. Madame JORDIS qui approuve ma démarche si elle n'avait été forcée précédemment de partir comme vous le savez sans doute en Pologne.

Veuillez agréer, mon cher collègue, avec mes remerciements pour ce que vous pourrez faire l'expression de ma plus haute considération.

P.S. - Il va de soi que je suis à votre disposition pour plus amples renseignements et que je serais très heureux, si vous le désiriez, de vous recevoir à mon laboratoire, 11 rue Pierre-Curie qui se trouve proche de l'Institut d'Etudes Slaves où vous professez.

Ryc. 2. List laureata Nobla, Jean Perrina do Z. Zaleskiego w sprawie stypendium dla Lwa Kowarskiego

Рис. 2. Письмо лауреата Нобелевской премии Ж. Перрена к З. Залескому по вопросу стипендии для Льва Коварского

Phot. 2. Lettre du Lauréat du Prix Nobel Jean Perrin à Z. Zaleski, concernant la bourse pour Lew Kowarski

wiska intelektualnego względem Polski i ich przedstawienie Ministerstwu WRiOP. Delegata interesowały napięcia w związku z rozwojem sytuacji politycznej. Tak np. przeprowadzona w 1933 r. jędrzejowiczowska reforma szkolnictwa wyższego, która ograniczała na rzecz państwa autonomię wyższych uczelni, interesowała francuski świat naukowy. Zaleski pisał 16 XII 1933 do Wydziału Nauki Ministerstwa WRiOP: „Reforma ustawy szkół wyższych dokonana ostatnio w Polsce interesuje dość poważnie Francuzów. Niestety, „wywołała ona ataki w prasie, aczkolwiek w pismach mało poważnych; jednak wymaga to pewnego przeciwdziałania — niektóre ataki noszą podpisy profesorów szkół wyższych (Wiktor Basch, Edouard Guyot)”. Prosił o dokładne wyjaśnienie istoty tej ustawy, wyrażając gotowość „zestawienia jej postanowień z urzędzeniami francuskimi”. Powiadał też, że Ambasada Polska w Paryżu zamierza zaprosić z Polski wybitnego profesora, który mógłby, np. w Instytucie Studiów Słowiańskich, „przedstawić krytycznie i życzliwie zarazem nowy ustrój szkolnictwa wyższego [...] wymienione tu były [w Ambasadzie — B. J.] nawet nazwiska profesorów O. Haleckiego, dziekana Handelsmana, prezesa Lutostańskiego”³³. Zajęcie przez Polskę części Śląska Cieszyńskiego, tzw. Zaolzia, wywołało antypolskie nastroje przede wszystkim w środowisku sławistów francuskich. Delegat informował Wydział Nauki Ministerstwa WRiOP: „Zostałem niewątpliwie poważnie poruszenie umysłów, a tu i ówdzie pewne rozdrażnienie i rozmaite uprzedzenia. Stan ten, jeśli chodzi o Paryż, zdaje się ulegać szybkiej a pomyślnej zmianie w kierunku zrozumienia własnej odpowiedzialności za doniosłe wydarzenia i poniesioną klęskę dyplomatyczną oraz w kierunku utrzymywania, nawet rozwinięcia stosunków z Polską również na terenie kulturalnym, a uniwersyteckim w szczególności [...]. Naturalnie, ów kryzys przyjaźni daje się odczuć nieco mocniej na terenie Instytutu Studiów Słowiańskich [...] położenie dość naprężone panuje w Lyonie, a po części i w Nancy”³⁴. W sprawozdaniu delegata za rok 1938/1939 czytamy: „Kryzys przyjaźni francusko-polskiej, który w sposób dramatyczny uwydatnił się w społeczeństwie francuskim na jesieni 1938, odbił się poważnie na stosunku pracowników kulturalnych i uniwersyteckich [do Polaków — B. J.], zarówno wśród profesorów, jak młodzieży”. Potem znajdujemy wzmiankę o poprawie atmosfery wiosną 1939 roku³⁵.

W wyniku inicjatyw polskiego środowiska naukowego obserwujemy od 1928 r. wyraźny rozwój form organizacyjnych naszej nauki. Ważną rolę w kształtowaniu polskiej polityki naukowej odegrał m.in. redagowany przez dyrektora Funduszu Kultury Narodowej, Stanisława Michalskiego, „Organon”, międzynarodowe wydawnictwo Kasy im. Miąnowskiego, którego pierwszy tom ukazał się w 1936 r. W sprawie „Organonu” Michalski pisał do Zaleskiego: „Zamierzam w języku angielskim czy francuskim wydać raz na rok «Naukę Polską» w cokolwiek

³³ Pismo delegata z 16 XII 1933, Archiwum Zaleskiego,teczka *Różne listy 1930—1933*, sygn. B. XXI. O ustawie o szkołach akademickich z roku 1933 i jej negatywnych skutkach Zob. B. Jaczewski: *Organizacja i finansowanie*, jw. s. 172 i nast.

³⁴ Informacja dla Wydziału Nauki w Archiwum Zaleskiego,teczka *Ministerstwo WRiOP (różne) 1935—1939*, sygn. XVIa.

³⁵ Zob. *Sprawozdanie Zaleskiego za rok 1938/39*, Archiwum Zaleskiego, sygn. B. IV.

FACULTÉ DES SCIENCES DE PARIS

INSTITUT DU RADIUM

LABORATOIRE CURIE
1, Rue Pierre-Curie, Paris (5e)

Paris le 27 Janvier 1926

TEL. Gobelins 14-69

Stanisław Michalski,

Właściciel miła i życzliwa pisma
od Pana Skłodowskiej do kierownika, proszę
przebieżać Panu, abym mógł przedłożyć
stypendium P. Pawłowskiemu, który
pracuje obecnie w moim Laboratorium.
Właściciel miła i życzliwa pisma do Pana w tej

Właściciel miła i życzliwa pisma do Pana
w sprawie stypendium, nie bardzo mi
łatwo wyobrazić sobie Pana Pawłowski
słuchając, może być, że może być i my
kierownik.

Łycz. miła i życzliwa pisma

M. Skłodowska Curie

Ryc. 3. List Marii Curie Skłodowskiej do Stanisława Michalskiego w sprawie przedłużenia stypendium dla Cezarego Pawłowskiego
Рис. 3. Письмо Марии Кюри-Скłodовской к Станиславу Михальскому по вопросу продолжения стипендии для Цезаря Павловского
Phot. 3. Lettre de Marie Curie-Skłodowska à Stanisław Michalski, concernant la prolongation de la bourse pour Cezary Pawłowski

innym układzie, jako pismo zajmujące się socjologią nauki oraz zagadnieniami praktycznymi dotyczącymi organizacji, w I zeszytce będzie sporo informacji o Polsce i artykuły teoretyczne. Przez to pismo mogłoby się stać międzynarodowym i pisaliby może cudzoziemcy, gdyż nie ma pisma naukoznawstwu poświęconego. Co do szczegółów treści — jeszcze będę się naradzał z Panem, może w lecie. Ale co Pan sądzi o projekcie?"³⁶. We wrześniu 1932 r. informował delegata o niemożności zaspokojenia licznych potrzeb, dodając: „[...] w tym czasie Niemcy wydają 2 wielkie tomy *Forschungs Instituten*, świadcząc, jak poważnie zajęli się nauką jako środkiem wzmocnienia państwa. My nie rozumiemy tego. Ale w ogóle czysta nauka nie ma wszędzie, zdaje się, poparcia". Prosił też o pomoc w sprawie koncepcji pisma, tłumacząc się „[...] brak mi wycucia gustów francuskich czy angielskich. Nie chciałbym zrobić pisma martwym”³⁷.

Po ukazaniu się I tomu „Organonu” Michalski zwrócił się do Zaleskiego z prośbą o uwagi krytyczne oraz radził się, kogo pozyskać dla napisania poważnych artykułów z zakresu socjologii nauki, psychologii twórczości naukowej, wielkich zagadnień organizacji nauki, jej związku z życiem itp.³⁸. Po otrzymaniu wiadomości od Zaleskiego, że „Organon” zyskał uznanie w Paryżu, pisał Michalski: „Cieszę się, że będę miał w drugim numerze pisma zagraniczne artykuły; są one na poziomie wysokim i w sprawach tak aktualnych jak sprawach uniwersytetów. Autobiografia, jeśli tylko będzie ujęta psychologicznie, jak to proponuje A. B. Dobrowolski w „Organonie” (*Letters to the Editor*), będzie bardzo cennym nabytkiem. Na list ten Dobrowolskiego zwraca uwagę biolog Kroyh (nagroda Nobla) z Kopenhagi, akcentując takie ujęcie. Podobnie zainteresował się tem i M. Weyl, matematyk, w liście do mnie. Wiele innych życzliwych mam listów (np. Sartona)”³⁹.

W rezultacie pierwszy i drugi tom „Organonu”, który ukazał się w 1938 r., zajęły dobrą pozycję na wydawniczym rynku międzynarodowym. W dużej mierze dzięki staraniom Zaleskiego zostały one przedstawione Paryskiej Akademii Nauk Moralnych⁴⁰. Michalski otrzymywał dziesiątki listów z zagranicy z zachętą do kontynuowania „Organonu”. Kompletując materiały do tomu trzeciego, który miał być poświęcony zagadnieniom uniwersyteckim, Michalski prosił delegata o informację — kto z uczonych francuskich interesuje się tymi zagadnieniami i do kogo warto się zwrócić”⁴¹.

Kierowana przez Zaleskiego placówka należała do najważniejszych z polskich przedstawicielstw naukowych. Właśnie tu kształciła się większość polskich stypendystów wysyłanych za granicę, tu prowadzili badania i wykładali liczni polscy uczeni. Sprawy placówki paryskiej były głównym przedmiotem obrad na konferencjach w Ministerstwie WROIP z przedstawicielami naukowymi wzywanyymi z zagranicy. Ustalając zasady współpracy delegatów naukowych podkreślono potrzebę konsultowania się ich w sprawach zasadniczych z delegatem we Francji.

³⁶ List St. Michalskiego z 5 IV 1932, Archiwum Zaleskiego, sygn. XVa.

³⁷ List St. Michalskiego z 6 IX 1932, Archiwum Zaleskiego, sygn. XVa.

³⁸ List St. Michalskiego z 23 VI 1936, Archiwum Zaleskiego, sygn. XVIa.

³⁹ List Michalskiego z 14 XI 1936, Archiwum Zaleskiego, sygn. XVIa.

⁴⁰ List. Z. Zaleskiego do Michalskiego z 31 III 1938 i Michalskiego do Zaleskiego z 11 V 1938, Archiwum Zaleskiego, sygn. B. XVa.

⁴¹ List Michalskiego z 11 V 1938, sygn. jw.

Б. Ячевски

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛЬСКОГО НАУЧНОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЯ ВО ФРАНЦИИ В 1918—1939 ГОДЫ

В декабре 1926 г. историк польской литературы Зигмунт Залески (1882—1967) получил назначение от Министра религиозных вероисповедований и общественного просвещения на должность представителя страны по научным вопросам во Франции. Активная деятельность польского представителя способствовала развитию польско-французских научных связей, созданию в Париже центра, который в тридцатые годы фактически координировал деятельность польских представительств науки за рубежом.

Организаторы польской науки проявляли оживленный интерес к французской научной жизни уже в первые годы после получения независимости. В марте 1919 г. Министерство религиозных вероисповедований и общественного просвещения командировало в Париж профессора Варшавского политехнического института Юзефа Веруша Ковальского, который установил контакты с компетентными органами и представил свою точку зрения на тему французской научной политики и пригодности ее методов для организации польской науки.

Большое значение французская научная среда придавала созданному в 1920 г. Институту славянских исследований (*L'Institut d'Etudes Slaves*) при Парижском университете, целью которого было сконцентрировать славистические учебные заведения в Париже и отдать интеллектуальное шефство над сравнительной славистикой французской науке.

Зигмунт Залески в Институте славянских исследований стал преподавать свободный курс польской литературы, а с 1924 г. был секретарем Польской секции Института, которая, кроме различной другой деятельности, организовывала лекции польских ученых и руководила отделом польского издательства в институте.

Круг заинтересованностей польского делегата и его сотрудников распространялся на деятельность Международного института интеллектуального сотрудничества (*L'Institut International de Coopération Intellectuelle*), который при активном участии польских ученых (таких, как проф. О. Галецки и Я. Маковски) способствовал развитию международных научных связей и пропагандировал новые исследовательские методы.

Одной из основных компетенций в деятельности Зигмунта Залеского была опека стипендиатами. Делегат передавал также свои замечания о французских ученых, которые кандидировали на стипендию польского правительства. Он противодействовал отрицательным сведениям о Польше, которые появлялись на страницах научных журналов или школьных учебников; информировал Варшаву об отношении к Польше французской интеллектуальной среды. Залески вел оживленную корреспонденцию с учеными и организаторами польской и французской науки.

Настоящая статья написана на базе переданных недавно Польской библиотеке в Париже Архива Зигмунта Залеского. В ней использованы также материалы *L'Institut d'Etudes Slaves*, а также Архива французского Министерства иностранных дел.

В. Jaczewski

ACTIVITÉ D'UN REPRÉSENTANT DE LA SCIENCE POLONAISE EN FRANCE DANS LES ANNÉES 1918—1939

En décembre 1926, un historien de la littérature polonaise, Zygmunt Zaleski (1882—1967) fut nommé par le Ministre des Confessions et de l'Instruction Publique délégué pour les affaires scientifiques en France. L'activité intense du délégué polonais contribua au développement des relations scientifiques entre la France et la Pologne ainsi qu'à la création d'un Centre à Paris — centre qui, dans

les années trente, coordonnait l'activité des représentants scientifiques polonais à l'étranger.

Les organisateurs de la science polonaise manifestaient un vif intérêt pour la vie scientifique en France déjà au cours des premières années après que la Pologne a repris l'indépendance. En mars 1919, le Ministère des Confessions et de l'Instruction Publique a délégué à Paris un des professeurs de l'Ecole Polytechnique de Varsovie, Józef Wierusz-Kowalski, qui a noué les contacts avec les autorités compétentes afin de pouvoir présenter ensuite ses réflexions au sujet de la politique scientifique française et de l'utilité de celle-ci pour l'organisation de la science polonaise.

Le milieu scientifique français considéra comme très important le fait de la création, en 1920, de l'Institut d'Etudes Slaves auprès de l'Université de Paris. Cet Institut avait pour but, entre autres, la concentration d'études slaves à Paris; il envisageait le protectorat de la science française sur les études slaves comparées.

Zygmunt Zaleski donnait les cours libres de la littérature polonaise à l'Institut d'Etudes Slaves. A partir de 1924, il fut également secrétaire de la Section Polonaise de l'Institut, laquelle organisait, entre autres, les conférences de savants polonais et s'occupait d'éditions polonaises de l'Institut.

Le délégué et ses collaborateurs s'intéressaient également à l'activité de l'Institut International de Coopération Intellectuelle. Cet Institut avait pour but le développement des relations scientifiques internationales et s'occupait de la propagation de nouvelles méthodes de recherche. Notons que les savants polonais — et tout particulièrement les professeurs O. Halecki et J. Makowski — participaient vivement aux travaux dudit Institut.

Une des tâches importantes qui appartenaient à Zygmunt Zaleski furent l'accueil et l'organisation d'études des boursiers polonais. Zaleski fut également chargé de transmettre au gouvernement polonais les renseignements au sujet de savants français qui se présentaient pour obtenir les bourses du gouvernement polonais. Il avait aussi à rectifier les informations sur la Pologne dans les revues scientifiques et les manuels publiés en France. Il renseignait les autorités polonaises au sujet de l'attitude du milieu scientifique français envers la Pologne. Il maintenait une abondante correspondance avec les savants et les organisateurs de la science en France et en Pologne.

L'article que nous présentons ici fut préparé sur la base des documents contenus dans l'Archive de Zygmunt Zaleski — transmis récemment à la Bibliothèque Polonaise à Paris. On a également utilisé les documents de l'Institut d'Etudes Slaves et les fonds d'Archive du Ministère des Affaires Etrangères de France.